

УДК 340.113

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.3.02>

Віктор Вікторович Лазарев,

кандидат юридичних наук, доцент,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

кафедра теорії та історії держави і права;

 <https://orcid.org/0000-0001-9468-0497>,

e-mail: judge2101@gmail.com

МОВА ПРАВА ЯК УНІКАЛЬНИЙ НАПРЯМ ЛЮДСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ РОЗДУМИ)

Статтю присвячено дослідженню особливостей мови права як особливого напрямку людської комунікації. Зауважено, що в сучасному світі зв'язок між правом і мовою виявляється на достатньо глибокому рівні та є достатньо складним і фундаментальним вираженням їх взаємодії. Зазначено, що мова права здебільшого пересіченими громадянами та суспільством у цілому сприймається децю специфічно, оскільки виглядає спеціалізованою, піднесеною і технічною, особливо її письмова форма. Наголошено на сучасних підходах і закликах щодо спрощення мови права та наближення її розуміння для кожної особи. Також порушено питання стосовно гендерної рівності під час використання мови права в сучасному світі.

Ключові слова: право, мова, мова права, формальна визначеність, інтерпретація, юридична лінгвістика, лексика.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

«Законодавство спирається на мову. Водночас мова виступає практичним втіленням слів, з яких вона побудована» [1], – саме так зазначав німецький філософ Л. Вітгенштейн в одному зі своїх найбільш відомих філософських трактатів «Філософські дослідження». Слід повністю погодитися з означеним твердженням, оскільки коли правники опрацьовують будь-який текст, зокрема текст закону або іншого нормативно-правового акта, вони використовують текст як підказку стосовно контекстуалізації. Методи інтерпретації, які використовують правники, є якісними та заснованими на інтроспективному дослідженні їх конкретних знань про право. Зважаючи на ту обставину, що кількість юридичних текстів збільшується щодня, постає нагальне питання про те, яким чином можна виокремити «найбільш актуальні» юридичні тексти на відміну, наприклад, від найбільш цитованих. Також нагальним питанням є дотримання правил формальної визначеності при складанні юридичних текстів [2], що

дозволить належним чином зрозуміти їх сутність і чітко сприйняти як керівництво до дії.

При роботі зі значним масивом правничих текстів слід обов'язково зважати на те, що між мовою та правом існує симбіотичний зв'язок, тому що формулювання та розуміння права можливі лише через процес мови. Правова комунікація ґрунтується на інструментальності мови [2]. Ця яскрава концепція допомагає зрозуміти теорію М. Галдіа, відповідно до якої мова є передумовою створення та винятковою сутністю закону [3]. Примат мови в процесі розробки нормативно-правових актів і комунікації свідчить про те, що громадяни будь-якої країни, яка визнає примат права, мають зважати на чинне законодавство. З іншого боку, зважаючи на твердження Д. Крістала, Д. Дейві [4], Д. Мелінкова [5], К. Вільямса [6–8], доходимо висновків, що наразі в суспільстві виникає величезна комунікаційна прірва між правниками та звичайними громадянами, коли справа стосується юридичної комунікації. Саме тому перед нами постає завдання комплексно дослідити правничу мову і виявити її особливості. Це, на нашу думку, дозволить налагодити належний комунікаційний зв'язок між правниками та пересічними громадянами.

Стан дослідження проблеми

Питання комунікації у праві завжди перебували в полі зору як вітчизняних, так і закордонних дослідників. Зважаючи на проголошений у нашій державі шлях на вдосконалення вітчизняної юридичної практики і приведення її до світових стандартів, вбачається за необхідне проаналізувати закордонний досвід стосовно юридичної комунікації. Означене питання у своїх доробках розглядали низка провідних дослідників. Зокрема, Г. Маутнер [9] досліджує лінгвістичні особливості мови, проводить аналіз взаємодії мови та права; Х. Хаманн і Ф. Фогель [10], розглядаючи мову права, звернули увагу на особливості юридичної лінгвістики, яка застосовується при обробці даних за допомогою комп'ютерної техніки; К. Намакула [11] дослідила роль лінгвістики для реалізації принципу справедливості у кримінальному процесі; Дж. Гіббонс [12] розглянув і виокремив фактори, які призводять до того, що мова права різниться з повсякденною розмовною мовою; К. Хафнер [13] обґрунтував необхідність мовних навичок правників для покращення комунікативних потреб юристів. Критично опрацьовуючи перелічені вище напрацювання та інші здобутки закордонних дослідників, можемо виокремити позитивні моменти й інтегрувати передовий закордонний досвід у вітчизняну політико-правову практику.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є висвітлення особливостей комунікації в юридичній сфері та визначення її особливостей у країнах Західної Європи.

З урахуванням мети роботи було поставлено такі *завдання*: 1) визначити основні підходи, які сьогодні використовуються в юридичній комунікації країн Західної Європи; 2) визначити місце мови права у процесі створення нормативно-правових актів; 3) окреслити підходи до розуміння категорії «мова права».

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному дослідженні закордонних напрацювань у напрямі здійснення комунікації в юридичній сфері.

Виклад основного матеріалу

Із дослідження взаємозв'язку лінгвістики та юриспруденції випливає цілком закономірний висновок, що це два різні наукові напрями. Водночас їх більш детальне дослідження дозволяє звернути увагу на ту обставину, що і лінгвістика, і юриспруденція працюють з мовою. Їх відмінність полягає лише у відповідній направленості: лінгвісти досліджують мову заради вдосконалення безпосередньо мови, тобто для покращення описової частини текстів і моделювання нових мовних правил; натомість правники використовують мову для ведення діалогу про норми права, спираючись на нормативно-правові акти [14, с. 14]. Отже, зазначимо, що зв'язок між правом і мовою насправді виявляється на достатньо глибокому рівні та є достатньо складним і фундаментальним вираженням їх взаємодії.

Мова права як мова професійного спілкування відрізняється від мови, що застосовується у повсякденному житті [15; 16]. Саме тому деякі критики скаржаться на те, що пересічним громадянам незрозуміла мова права. Вони аргументують свою точку зору тим, що сутність законодавства має розуміти кожен [17; 18; 19; 20], але не зважають на особливу роль мови права у повсякденному житті і його роль у регулюванні суспільних відносин.

Правові норми не є абстракціями в метафізичній сфері. Вони підпорядковуються волі окремих суб'єктів, які їх приймають або здійснюють реалізацію норм права. Величезну роль відіграє належна обробка текстів нормативно-правових актів, оскільки норми права мають належним чином «виконуватися» конкретними особами і підлягати однакової інтерпретації з боку різних суб'єктів. Звідси випливає, що правові норми виступають складними пізнавальними категоріями, а не просто знаходяться в середині закону або іншого нормативно-правового акта. Юристи активно створюють норми, контекстуалізуючи слова з відповідними лексичними одиницями, фразами й уривками, щоб зробити їх значущими [21; 22, с. 131]. Продовжуючи це твердження, слід погодитися з думкою В. Фрідмана, що своїми діями юристи приписують юридичну норму тексту [23].

Юридична мова пересічними громадянами та суспільством у цілому здебільшого сприймається дещо специфічно, оскільки виглядає

спеціалізованою, піднесеною і технічною, особливо її письмова форма. Це, зокрема, відбувається через те, що для написання юридичного тексту використовуються конструкції, які містять юридичну термінологію, спеціалізовані юридичні обороти, юридичну лексику, що призводить до того, що мова права стає незрозумілою для осіб, які не є юристами [23].

В юридичній літературі дослідники використовують різні позначення мови права, щоб наголосити на особливості її природи. Зокрема, Х. Маттіла [24] позначає її як «технолект»; С. Вотерс [25] – як «соціальний статус», П. Гудріч [26] – як «монолітний об'єкт», Д. Мелінов [5] порівнює мову права з «професійною монополією». Розглядаючи багатоманітність підходів до позначення мови права, слід погодитися з тезою Р. Голдфарба, що мова права має досліджуватися за різними критеріями, оскільки вона відповідає професії, яка тісно пов'язана зі спілкуванням [27, с. 180]. Це висловлювання ще раз підтверджує точку зору, що юридична комунікація має виняткове значення для юридичного співтовариства і є незрозумілою для всіх інших.

У тому ж ключі С. Гозд-Рошковський [28] описував юридичну мову як підмову через її нетрадиційні конструкції, які зазвичай характеризуються появою нестандартних граматичних правил і незвичайно частою появою граматичних елементів. Крім того, автори досліджень з юридичної лінгвістики стверджували, що юридичній мові притаманна заплутана природа, яка відрізняє її від традиційної лінгвістики. Це простежується через використання в ній архаїчних слів, пасивних конструкцій, специфічних зворотів, надлишкових фраз тощо, що змушує пересічних користувачів мови сприймати право як специфічну конструкцію, якою можуть користуватися лише досвідчені правники і вчені-юристи [23]. Можемо стверджувати, що мова права є частиною спеціалізованих мов із притаманними їм лінгвістичними моделями, які суттєво відрізняються від повсякденної мови спілкування.

Взаємозв'язок між правом і мовою як на систематичному, так і на прагматичному рівнях є основою юридичної лінгвістики. Цей напрям достатньо недавно почав отримувати інституційну підтримку від Міжнародної асоціації мови та права (*International Language and Law Association*). Деякі члени цієї асоціації є спеціалістами як у лінгвістиці, так і у праві, досліджують питання того, як мова конститує право в законодавстві, судочинстві, адмініструванні та юриспруденції. Певні теми включають у себе історію та варіації лексики, тексту і жанру права, право як структуру мультимодальних знаків та мережу текстів, методи юридичної інтерпретації, теорії імпліцитного мовлення в юридичній практиці, дискурс у судах, покращення зрозумілості юридичних текстів, методи та мову вирішення конфліктів (наприклад, медіація або арбітраж) та лінгвістичні права людини.

Юридична лінгвістика перетинається з конкуруючим виразом «судова лінгвістика», особливо в англосаксонському дослідницькому контексті. У німецькомовних країнах судові лінгвісти (*Forensische Linguisten*) аналізують використання повсякденних мовних різновидів для інформування судових (переважно кримінальних) процесів і поліцейської діяльності, часто як свідків-експертів, наприклад, для ідентифікації або порівняння авторів. Незважаючи на те, що обидва дослідницькі напрями можуть і повинні отримувати користь один від одного, ми вважаємо за краще розрізняти їх аналітично і виключити судову лінгвістику в цьому вузькому розумінні [2].

Також варто зауважити, що в сучасному світі набуває подальшого розвитку позиція за спрощення мови права і надання цій категорії виняткової зрозумілості. Зокрема, Д. Мелінков [5], виступаючи проти «складності і незрозумілості» мови права, характеризує її як певний засіб комунікації, який характеризується «пишномовністю і багатослівністю», що, з його точки зору, ускладнює її розуміння пересічним громадянином і не надає йому змогу в повному обсязі ознайомитися з нормативними документами і судовими рішеннями.

К. Вільямс [7; 8], підтримуючи думку Д. Мелінкова, закликав до перегляду підходів до використання юридичної мови з метою залучення ширшого кола громадян до її адаптації до звичайних мовних правил, які будуть мати на меті спрощення мови права та наближення її розуміння для кожної особи. Крім того, агітація за простотою юридичної мови спрямована на сприяння судовим процесам і зменшення кількості випадків наклепу та образи, які зазвичай пов'язують із неправильним тлумаченням закону внаслідок складності юридичної мови та неправильним її розумінням переважною частиною населення.

Супротивники застосування спеціальних засобів комунікації під час розгляду юридичних справ та підготовки нормативно-правових актів як аргумент проти юридичної мови наводять її тенденцію до чоловічого шовінізму, особливо в мовних конструкціях. Гендерно нейтральне написання здається далеким від юридичної мови, що пояснює випадки сексистських і патріархальних конструкцій сучасної правничої мови. Ч. Езефіка та Н. Осакве [29] зазначають, що існує широке використання родового іменника чоловічого роду та займенника на позначення «він» як для чоловічої, так і для жіночої статей, що все ще пояснює залежність закону від старої форми.

Аналізуючи підходи до розуміння мови права у країнах Західної Європи та Сполучених Штатах Америки у розрізі підходів до гарантування гендерної рівності, маємо зазначити, що, крім виняткового чоловічого займенника «він», який використовується для позначення обох статей, до жінок-суддів, які очолюють суд, звертаються як до

«вченого». Більше того, коли не використовуються терміни «позивач», «обвинувачений» тощо, для їхнього позначення використовується чоловічий займенник «він», незважаючи на їхню стать. Це ще більше підтверджує думку про те, що правова система є патріархальною та антижіночою, незважаючи на її складну та запутану письмову комунікацію [23].

Такими виглядають сучасні підходи до розуміння мови права у провідних країнах заходу. Зважаючи на курс України на вдосконалення вітчизняного законодавства і наближення його до передових світових стандартів, маємо залучити передовий досвід у розвитку мови права та інтегрувати його у вітчизняну правову систему.

Висновки

Мова права потребує подальших досліджень в аспекті вдосконалення не лише юридичної, а й людської комунікації. Це пояснюється тим, що мова права дійсно є складною і виглядає надмірно казуїстичною. Водночас слід зважати і на те, що поява нових нормативно-правових актів тягне за собою численні коментарі правознавців-науковців і практиків. У цих коментарях дослідники не лише роз'яснюють сутність нормативно-правового акта, а й звертають увагу на термінологію, яка використовується в цьому акті. Дослідники пояснюють, що мав на увазі законодавець, закріплюючи в окремих юридичних нормах ті чи інші права та обов'язки суб'єктів правовідносин, і як слід інтерпретувати дію нового припису в часі, просторі або відносно до певних осіб. Проте в закордонній політико-правовій думці все більшої сили набуває твердження, що якщо метою закону дійсно є необмежений доступ громадян до їхніх конституційних прав на інформацію та неприпинення жодної статі, то спрощення юридичної комунікації і гендерно нейтральне письмо мало б виступати його головною метою.

Правовий текст може бути інтерпретований як комунікативно-пізнавальна одиниця, без якої право існувати не може. Право в цьому аспекті постає як порядок комунікативних відносин, що виникають на основі нормативно-правової інтерпретації різних правових текстів, що мають як вербальний, так і невербальний характер. Правовий текст створюється за допомогою специфічних мовних засобів, тому необхідно спочатку розібратися, що таке мова права.

У науковій юридичній літературі мова права або юридична мова переважно розуміється як певний набір специфічних засобів, призначених для об'єктивації того чи іншого юридичного змісту. В юридичній літературі відсутній єдиний підхід до розуміння категорії «мова права». Кожен дослідник наповнює це поняття власним змістом. Одні вважають, що мова права – це, перш за все, мова закону,

інші – що «мова права виражає думку законодавця»; хтось доводить, що мова права (або мова законодавства) несе на собі відбиток природного для кожної людини мовлення і водночас є «специфічною за будовою і виступає ніби проміжною ланкою між науковим викладом правових питань і популярними текстами на правові теми».

Список бібліографічних посилань: 1. Wittgenstein L. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Tagebücher 1914–1916. Philosophische Untersuchungen. 15th ed. / ed. J. Schulte. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 2003. 620 p. 2. Vogel F., Hamann H., Gauer I. Computer-Assisted Legal Linguistics: Corpus Analysis as a New Tool for Legal Studies. *Law & Social Inquiry*. 2018. No. 43 (4). Pp. 1340–1363. DOI: <https://doi.org/10.1111/lsi.12305>. 3. Galdia M. *Legal Linguistics : monograph*. Frankfurt am Main, 2009. 436 p. 4. Crystal D., Davy D. *Investigating English style*. Berlin : Longman, 1969. 278 p. 5. Mellinkoff D. *The Language of the Law*. Missouri : Little Brown & Co.'s, 1963. 526 p. 6. Williams C. *Traditions and change in legal English*. Bern : Peter Lang, 2005. 216 p. 7. Williams C. *Legal English and plain language: an update*. *ESP Across Cultures*. 2011. No. 11. Pp. 139–151. 8. Williams C. Changing with the times: the evolution of plain language in the legal sphere. *Alicante Journal of English Studies*. 2015. No. 28. Pp. 183–200. 9. Mautner G. Language, space and the law: a study of directive signs. *International Journal of Speech, Language and the Law*. 2012. Vol. 19, No. 2. Pp. 189–217. DOI: <https://doi.org/10.1558/ijssl.v19i2.189>. 10. Hamann H., Vogel A. Evidence-Based Jurisprudence Meets Legal Linguistics – Unlikely Blends Made in Germany. *BYU Law Review*. 2017. Iss. 6. Pp. 1473–1502. URL: <https://digitalcommons.law.byu.edu/lawreview/vol2017/iss6/8/> (дата звернення: 12.08.2022). 11. Namakula C. S. Language rights in the minimum guarantees of fair criminal trial. *International Journal of Speech, Language and the Law*. 2012. Vol. 19, Iss. 1. Pp. 73–93. DOI: <https://doi.org/10.1558/IJSSL.V19I1.73>. 12. Gibbons J. Language in legal contexts: The “why” question. *International Journal of Speech, Language and the Law*. 2013. Vol. 2, No. 1. Pp. 39–41. DOI: <https://doi.org/10.1558/ijssl.v2i1.39>. 13. Hafner C. A. Designing, Implementing, and Evaluating an Online Resource for Professional Legal Communication Skills. *International Journal of Speech, Language and the Law*. 2009. Vol. 16, No. 2. Pp. 299–302. DOI: <https://doi.org/10.1558/ijssl.v16i2.299>. 14. Dietrich B. *Textinterpretation: Sprachtheoretische Grundlagen einer Explikativen Semantik*. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1992. 176 p. 15. Bernd J. *Die neuere Fachsprache der juristischen Wissenschaft seit der Mitte des 19. Jahrhunderts unter besonderer Berücksichtigung von Verfassungsrecht und Rechtsmethodik // Fachsprachen / Hgg.: L. Hoffmann, H. Kalverkämper, H. E. Wiegand*. Berlin ; New York, 1998. S. 1286–1295. 16. Tiersma P. *Legal Language*. Chicago : University of Chicago Press, 1999. 328 p. 17. Adler M. The Plain Language Movement. *Oxford Handbook of Language and Law*. 2012. No. 40. Pp. 67–83. 18. April E. *The Law of the Word:*

Dictionary Shopping in the Supreme Court. *Arizona State Law Journal*. 1998. No. 30. Pp. 275–336. **19.** Balkin J., Levinson S. How to Win Cites and Influence People. *Chicago-Kent Law Review*. 1996. No. 71. Pp. 843–869. **20.** Austin A. The Reliability of Citation Counts in Judgments on Promotion, Tenure and Status. *Arizona Law Review*. 1993. No. 35. Pp. 829–840. **21.** Hörmann H. Der Vorgang des Verstehens. *Sprache und Verstehen*. 1980. Nr. 130. S. 17–29. **22.** Gumperz J. Discourse Strategies. Cambridge : Cambridge University Press, 1982. 197 p. **23.** Sanni O. A review of legal language: A new direction for legal communication. *Academia Letters*. 2022. Iss. 16. DOI: <https://doi.org/10.20935/AL5746>. **24.** Mattila H. E. S. Comparative legal linguistics. Hampshire, 2006. 315 p. **25.** Waters S. Legal English: One register or several genres? *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*. 1997. No. 75 (3). Pp. 805–820. **26.** Goodrich P. Law and language: an historical and critical introduction. *Journal of Law and Society*. 1984. Vol. 11, No. 2. Pp. 173–206. **27.** Mellinkoff R. L. The Language of the Law. *Michigan Law Review*. 1964. No. 63. Pp. 180–186. **28.** Gozdz-Roszkowski S. Legal language // Wiley Online Library : сайт. 05.11.2012. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781405198431.wbeal0678> (дата звернення: 12.08.2022). **29.** Ezeifeke C. R., Osakwe N. N. Gender representation in the 1999 Nigerian constitution: A critical discourse analysis for socio-political equity. *Discourse & Society*. 2013. Vol. 24, Iss. 6. Pp. 687–700. DOI: <https://doi.org/10.1177/0957926513486221>.

Надійшла до редакції 16.08.2022

Прийнята до опублікування 26.08.2022

Lazariev V. V. The language of law as a unique direction of human communication (theoretical legal and philosophical reflections)

The article is devoted to the study of the peculiarities of the language of law as a special direction of human communication. It has been noted that in the modern world, the connection between law and language appears at a sufficiently deep level and is a sufficiently complex and fundamental expression of their interaction. The research draws attention to the similarities and differences inherent in linguistics and jurisprudence.

Attention has been focused on the fact that legal language is usually perceived somewhat specifically by ordinary citizens and society as a whole, as it looks specialized, elevated and technical, especially its written form. This is, in particular, due to the fact that constructions containing legal terminology, specialized legal terms, legal vocabulary are used to write a legal text, which leads to the fact that the language of law becomes incomprehensible to non-lawyers. Attention has been drawn to the peculiarities of the use of legal linguistics in the Anglo-Saxon law systems and in German-speaking countries.

The approaches of researchers advocating for the simplification of the language of law have been considered, since, in their opinion, the language of law as a certain means of communication is characterized by “grandiloquence and verbosity”, which makes it difficult for the

average citizen to understand it and does not allow them to fully familiarize themselves with normative documents and court decisions.

The study also has raised the issue of gender equality when using the language of law in the modern world. Attention has been drawn to the fact that in foreign political and legal opinion, the statement is gaining more and more strength that if the goal of the law is really unlimited access of citizens to their constitutional rights to information and non-degradation of any gender, then the simplification of legal communication and gender-neutral writing should be its main goal.

Key words: law, language, legal language, formal certainty, interpretation, legal linguistics, vocabulary.

